

ve, skønt de ville vinde i forståelighed ved inddragelse af rimelige nordiske paralleller. I første bog fortælles det således om kong Skjold, at han blev truet på livet af sin egen frigivne og derfor gav en lov, der gjorde det muligt at tilbagetrække frigivelsen af en træl. Denne bestemmelse har paralleller i de norske love, der forbyder den frigivne at optræde imod sin forrige ejer i retslige eller politiske stridigheder, hvis han ikke vil miste sin nyvundne frihed. Flere steder fremhæves det, at Saxo er entydigt tilhænger af blodhævnspigten og fast modstander af at søge forlig i fejder; men det nævnes ikke, at dette syn kolliderer med Valdemarernes bestræbelser på at påbyde bøder i manddrabsager; og det antydes heller ikke, at Saxos rasende vrede mod at besejle forliget i en blodhævnfejde med ægteskab mellem de stridende slægter lader sig opfatte som en dulgt oppositionel kommentar til Valdemar den Stores forlig med Knud Magnussøn, sønnen af hans faders drabsmand, og hans ægteskab med Knuds søster, Sofie. Knud VI og Valdemar Sejrs var frugter af en type ægtepagt, som Saxos sagnhistorie ikke tilsteder. I Hilda Davidsons kommentar er der ikke gjort forsøg på at belyse Saxos forhold til sine omgivelser, hans politiske holdninger eller samfundssyn. Skønt hendes værk således ikke i sit anlæg henvender sig til danske historikere, men til en international kreds af myteforskere, vil det komme til at tjene som et fortrinligt arbejdsredskab for den, der vil studere Saxo som Valdemarernes officielle ideolog, som ærkebiskop Absalons talerør og som samfundskritisk moralist. Netop sagnhistorien giver Saxo en mulighed for friere at placere vurderinger, han ikke åbent kan lade komme frem i de samtidshistoriske bøger. Derfor skal det her siges så stærkt som muligt, at

Hilda Ellis Davidsons og Peter Fishers udgave af Saxos sagnhistorie er det indlysende rigtige valg af opslagsværk for biblioteker og læsesale, der stiller håndbøger til rådighed for historiske forskere og studerende. Der vil gå lang tid, førend vi får noget bedre på dansk.

Rikke Malmros

Torben Grøngaard Jeppesen: *Middelalderlandsbyens opståen. Kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse mellem yngre jernalder og tidlig middelalder.* (Fynske studier XI. Odense Bys Museer, 1981). 165 s.

Erik Arups læresætning, at det danske landbrugs historie er den inderste kerne i Danmarks historie, synes i 1970'erne at have fundet bekræftelse i en vid interesse for det gamle danske agrarsamfund. En helt central størrelse er i denne sammenhæng selve landsbyen; den og dens fællesskabssystem udgjorde rammen om bondens arbejde op gennem middelalderen og helt til landboreformerne i slutningen af det 18. århundrede. Og lige siden denne store ombrydning af landsbyer har man i litteraturen diskuteret landsbybebyggelsens historie, herunder dens alder og omstændighederne ved dens opkomst. Ikke mindst vedrørende sidstnævnte problem har teoriernes rigdom stået i fascinerende kontrast til armoden på kildemateriale.

Disse forskningsvilkår er nu afgørende ændret. Med de bebyggelsesarkæologiske undersøgelser, som det fynske projekt »Landsbyens opståen og udvikling« har gennemført på Fyn i årene 1975-79, er der, når også en række jyske fund af jernalderboplader tages i betragtning, fremdraget data i et ikke tidligere kendt omfang, som giver mulighed for både at falsificere hidtidige teser og opstille nye. Den forelig-

gende bog, som har indbragt den ene af det fynske projekts ledere den historiske licentiatgrad, imponerer ved sin udnyttelse af materialets muligheder i begge de anførte retninger.

Forskningens standpunkt var for 20 år siden væsentligt influeret af stednavneforskningen. På dette grundlag antoges det, at flertallet af danske landsbyer havde en meget lang fortid bag sig på deres nuværende sted (lang pladskontinuitet). Landsbygrundlæggelsen syntes at kunne henføres til tre hovedperioder. En gruppe med endelser som -hem, -inge, -lev, -løse, -sted havde kontinuitet tilbage til folkevandringstiden i 5.-6. århundrede. Derpå var fulgt en pause indtil nye anlæg af byer på -by, -torp, -tofte, -bølle i vikingetiden, og endelig havde i højmiddelalderen store nyrydninger givet plads til landsbyer på -rud, -holt, -tved. Lederne af det fynske projekt, nærværende forfatter og E. Porsmose Christensen var bragt til tvivl om denne pladskontinuitetsteori gennem arkæologen C.J. Beckers introduktion af forestillingen om »den vandrende landsby« i 1971. Becker antager på grundlag af en række udgravninger af jyske bopladser, at jernalderens landsbyer forholdsvis hyppigt skiftede beliggenhed inden for et nærmere afgrænset område. Efter denne betragtning kan navnet meget vel have fulgt landsbyen rundt i bygden, og et gammelt navn er således intet bevis for lang pladskontinuitet.

Det fynske projekt har da valgt i stedet at gå den arkæologiske vej, idet dets forskningsmetode har bestået i at foretage omfattende feltgravninger i 11 eksisterende landsbyer og kontrolgravninger i to nedlagte landsbyer inden for et mikroundersøgelsesområde på Nordøstfyn. Den elegante publikation præsenterer, smukt udstyret med kort, tegninger og fotografier, sine udgravningsresultater overskueligt og lettil-

gængeligt. Resultaterne, der baserer sig på keramikkronologi, er overraskende. Gravninger foretaget i landsbyer af alle de tre nævnte stednavnelag giver samme resultat: Bebyggelsen synes at have ligget på sin nuværende plads siden 11.-12. århundrede, enkelte siden 10. århundrede, og ikke længere.

Samtidig er det påfaldende, at der kan påvises vikingetidslandsbyer i de nuværende landsbyers nærhed. Disse bopladser må anses for de middelalderlige landsbyers umiddelbare forgængere. Der kan således i bebyggelsen spores ikke en plads-, men en områdekontinuitet. Spredte udgravninger på Fyn uden for det egentlige undersøgelsesområde har givet det samme billede, således at der er grund til at regne med, at de vandrende landsbyer kort før eller efter år 1000 flyttede til en plads, hvor de stort set ligger endnu. Dertil kom i 13. og 14. århundrede endnu nogle nyanlagte landsbyer.

Forfatteren sammenstiller i et særligt kapitel disse resultater med fundmaterialet fra det øvrige nordvesteuropæiske lavlandsområde, herunder det øvrige Danmark. Den danske udvikling fremstår ved denne sammenligning som unik, idet jernalderudviklingen i det øvrige område er den, at man i Nordvesttyskland og i Holland som hos os kan konstatere en bebyggelsesekspansion i 8.-9. århundrede efter et par tilsyneladende mørke århundreder med bebyggelsestilbagegang. Men medens dette syd for Danmark førte til anlæg af de stationære middelalderlandsbyer, vedblev de danske bopladser at vandre indtil o. år 1000.

Denne konstatering leder Grøngaard Jeppesen frem til hans endelige problemstilling: Hvorfor holdt landsbyen op at vandre? Dette anser han for det mest centrale problem i dansk ældre bebyggelseshistorie. Hvorfor stabi-

liseredes bebyggelsesbilledet på overgangen til middelalderen? Og hvorfor kunne landsbyerne nu blive liggende på samme sted gennem mange hundrede år, når jernalderens landsby gentagne gange måtte flytte?

I sin besvarelse af disse spørgsmål begiver forfatteren sig, fuldt bevidst utvivlsomt, fra udgravningsrapportens til den historiske årsagssammenhængs vanskelige gebeter. Hans kompagnon i det fynske projekt E. Porsmose Christensen har allerede 1977 budt på den forklaring, at det påviste bebyggelseskift mellem vikingetid og tidlig middelalder hænger sammen med indførelsen af den i senere tid kendte regulerede landsby med toftesystem og bylag. Skiftet sættes af Porsmose i forbindelse med en landbrugsteknisk omvæltning, hjulplovens indførelse, der gjorde den nye faste struktur hensigtsmæssig. Mod denne fortolkning opponerer Grøngaard Jeppesen ved at afvise, at den regulerede landsby skulle være indført så sent som på overgangen mellem vikingetid og middelalder. Tværtimod tolker han spor af gærder på de jyske jernalderbopladser som tegn på tofteafskærmning allerede før Kristi fødsel. Landsbysamvirket og dets toftesystem antages da udviklet under en tusindårig evolution siden ældre jernalder, af forfatteren betegnet som en mere »naturlig« forklaring end en pludselig indførelse.

Ved således at hævde, at det er en reguleret landsby, der udviser områdekontinuitet indtil o. år 1000 og derpå pladskontinuitet, står forfatteren tilbage med problemet at forklare ændringen. Det løses ved at pege på væksten i befolkningstal i vikingetiden og en deraf følgende overgang fra kvægavl til mere intensiveret agerbrug. »Sidstnævnte medfører en flytning af bebyggelsen til en mere central plads inden for det potentielle agerland«. Men

hvor overbevisende er denne forklaring? Det forekommer ikke anmelderen overvældende sandsynligt, at samtlige landsbyer før år 1000 lå på et sted, der var upraktisk for et intensivt agerbrug. Er forholdet ikke snarere det, at der ikke er noget overraskende i, at landsbyerne flyttede en sidste gang, for det havde de altid gjort? Det nye er, at de et par århundreder senere ikke flyttede igen.

En plausibel forklaring herpå er, som forfatteren er inde på uden at gå i dybden dermed, at der nu eksisterede en »social/politisk overbygning«. Denne havde brug for en fast struktur, som kunne pålignes afgifter af mange slags.

Med denne forklaring trænger uægtelig den slutning sig på, at middelalderlandsbyen mere er at opfatte som en udbytningsstruktur end som en produktionsstruktur. Det synes i hvert fald værd at bemærke, at middelalderlige landsbyomlægninger godt kunne finde sted, når de var i jorddrottens interesse; således er der, som det også nævnes i bogen, tegn på en landsbyregulering på Falster i kongemagtens regie omkring 1300. Det normale er imidlertid, at middelalderlige jordejere klamrer sig til deres besiddelse som kilde til afgifter. Under den senmiddelalderlige agrarkrise kunne det endog ske, at jordens dyrkere døde eller rejste bort, så jordejerne måtte registrere landsbyen som øde; men de »nedlagde« den ikke: Beboerne kunne udvandre; men landsbyen fik ikke mere lov at vandre. Deri har Grøngaard Jeppesen utvivlsomt ret.

I kraft af sin eftertrykkelige påvisning af nogle grundstrukturer i vikingetidens og middelalderens samfund skal hans bog nok blive stående som et af vort århundredes væsentligste bidrag til dansk middelalderhistorie.

Helge Paludan